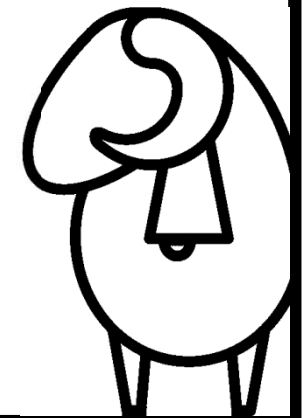
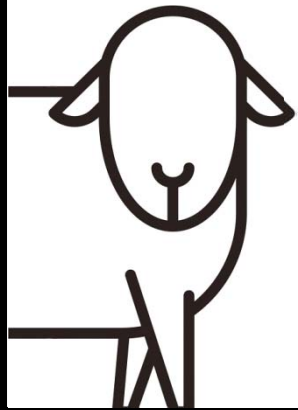

CAMÍ RAMADER DE MARINA

De la Cerdanya
al Penedès

**LIFE CLINOMICS. Segona sessió de la Mesa Territorial d'Adaptació
al Canvi Climàtic (METACC) de l'Alt Penedès .**

Vilafranca del Penedès. Juliol 2017

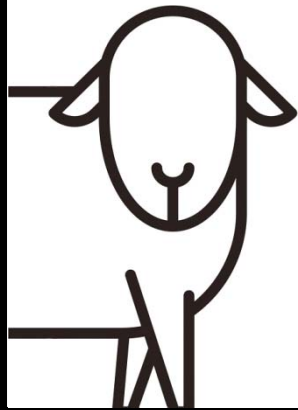
CAMÍ RAMADER DE MARINA

De la Cerdanya
al Penedès

Projecte que neix de la inquietud dels municipis de Santa Margarida i els Monjos, Lluçà i Llívia, entre altres organismes i entitats, amb l'objectiu d'unir esforços i crear sinèrgies per:

Preservar, potenciar i promoure la transhumància i els camins ramaders a Catalunya,

dedicant especial atenció a l'antiga ruta transhumant existent entre el Pirineu i el litoral al Penedès i Garraf.

Fer valer aquest patrimoni històric, cultural i ambiental,
i convertir-lo en recurs de desenvolupament econòmic
i turístic a nivell local, regional i transnacional.

CAMÍ RAMADER DE MARINA
De la Cerdanya al Penedès

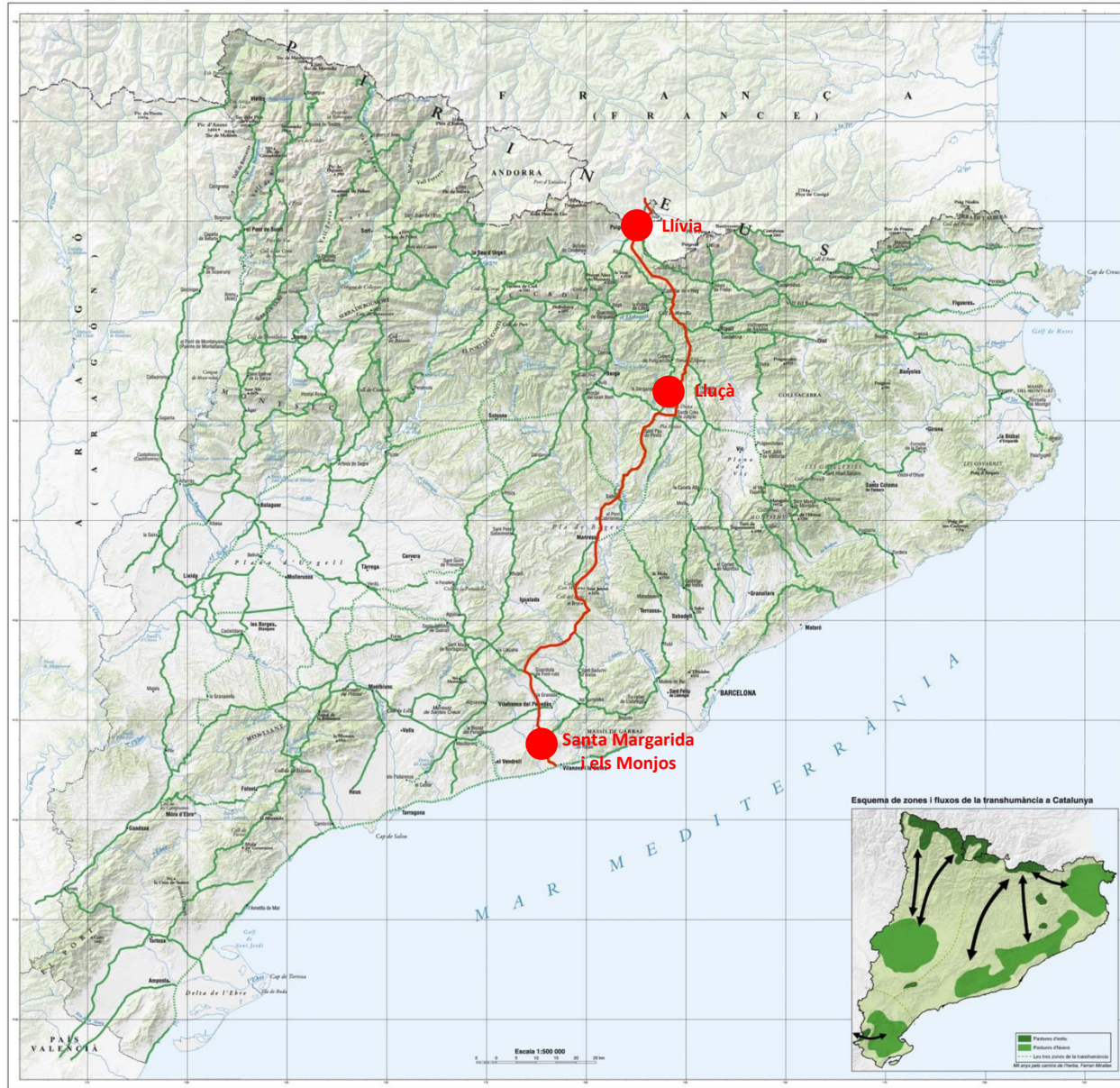
Llívia

Lluçà

Santa Margarida
i els Monjos

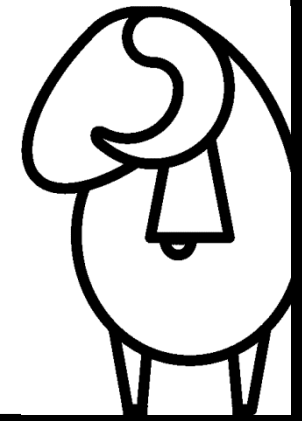
Pirineu oriental

Catalunya Central

Litoral i mar
Mediterrània

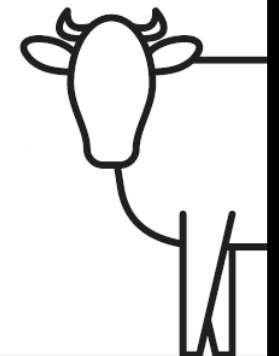
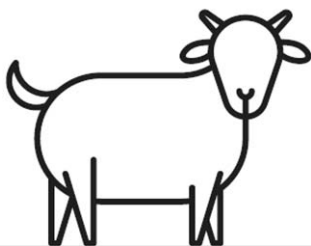
CAMÍ RAMADER DE MARINA

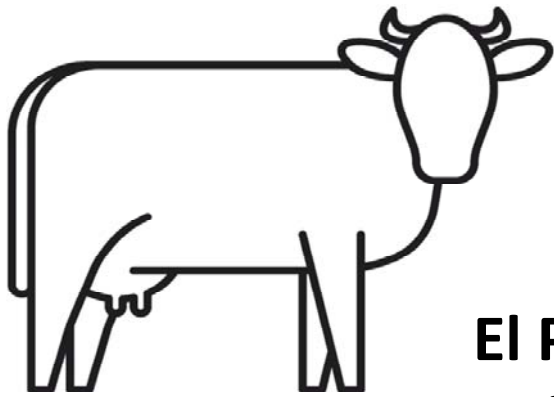
De la Cerdanya
al Penedès

Reuneix un patrimoni cultural i natural excepcional.

*És un corredor que uneix realitats paisatgístiques
i ecològiques del tot diverses, anant des de la neu
de les altes muntanyes a la sorra de la platja*

*Permet explicar el pastoralisme i els desplaçaments
estacionals de bestiar des d'una visió particular,
pròpia i singular de cada territori.*

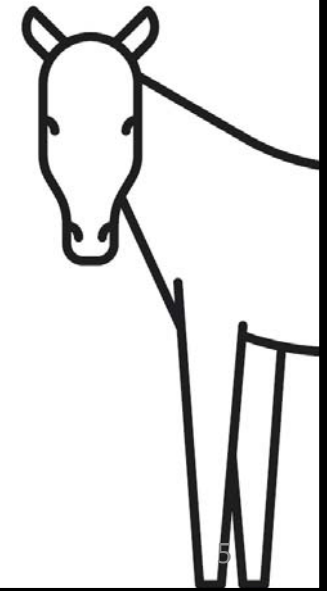

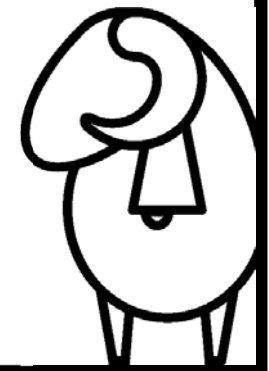
El Pirineu oriental, Cerdanya

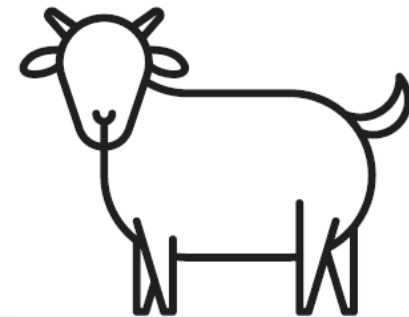
*Pujada de les
eugues de
Llívia al llac de
les Bulloses
(06/06/2016)*

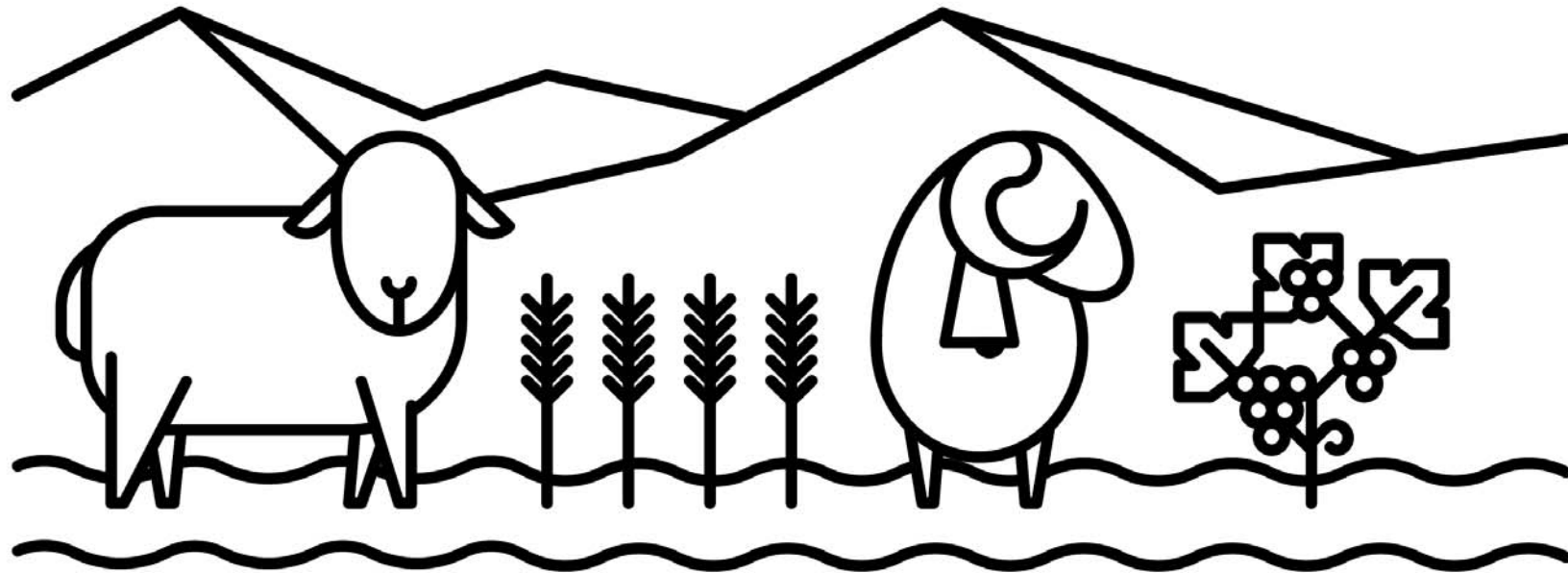
La Catalunya Central, Lluçanès

El litoral del Penedès i Garraf

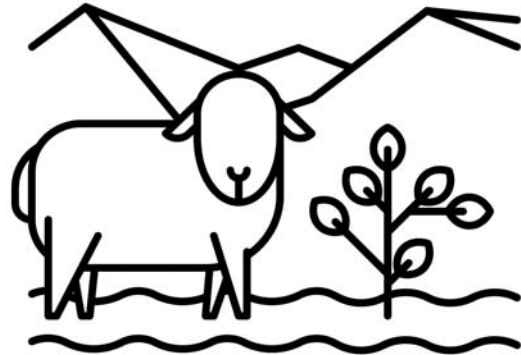

El Parc del Foix

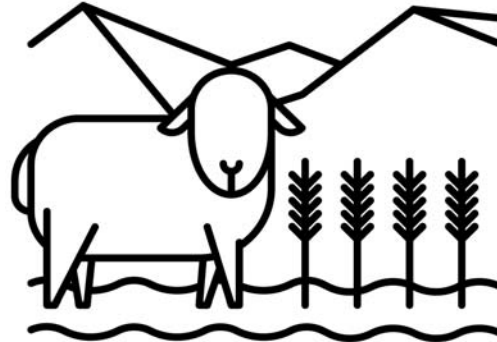

**CAMÍ RAMADER
DE MARINA**

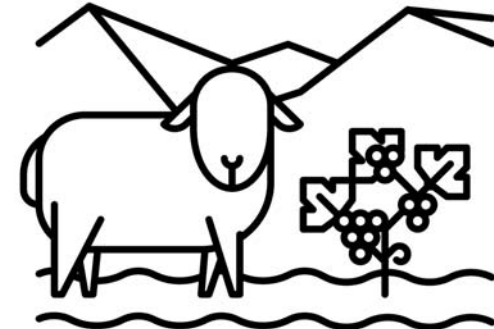
De la Cerdanya
al Penedès

**CAMÍ RAMADER
DE MARINA**
Llúvia

**CAMÍ RAMADER
DE MARINA**
Santa Eulàlia
de Puig-Oriol

**CAMÍ RAMADER
DE MARINA**
Santa Margarida
i els Monjos

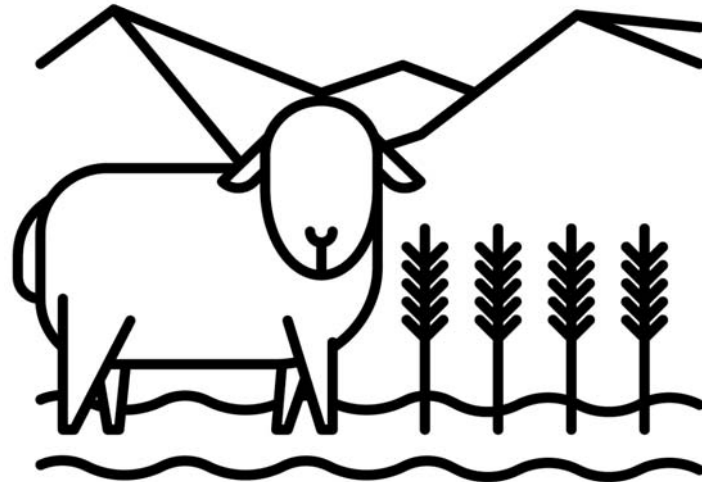
AJUNTAMENT DE LA
VILA DE LLÚVIA

AJUNTAMENT DE
LLUÇÀ

AJUNTAMENT DE
SANTA MARGARIDA I ELS MONJOS

CAMÍ RAMADER DE MARINA

De la Cerdanya
al Penedès

AJUNTAMENT DE LA
VILA DE LLÍVIA

AJUNTAMENT DE
LLUÇÀ

AJUNTAMENT DE
SANTA MARGARIDA I ELS MONJOS

IDAPA

Institut per al Desenvolupament
i la Promoció de l'Alt Pirineu i Aran
*Institut entath Desenvolupament
e era Promocion deth Naut Pirenèu e Aran*

Fundació del
Món Rural

Parc del Foix

MUSEU
MUNICIPAL DE
LLÍVIA

Grup de Treball de Transhumància
i Camins Ramaders

molí del foix
CENTRE D'INTERPRETACIÓ
HISTÒRIC I NATURAL

Ajuntament
d'Avinyó

F.E.C.O.C.
Federació d'Entitats Catalanes
de Ramaders d'Oví i Cabrum

AJUNTAMENT DE
Vilanova i la Geltrú

Parc Natural
del Cadí-Moixeró

CAMÍ RAMADER DE MARINA

De la Cerdanya
al Penedès

Memòria del projecte, plànols...

Caminades populars

Pàgina web i xarxes socials

fires i mercats...

Jornades, seminaris, xerrades...

Ruta física, per fer a peu o amb bicicleta

Mapa-guia

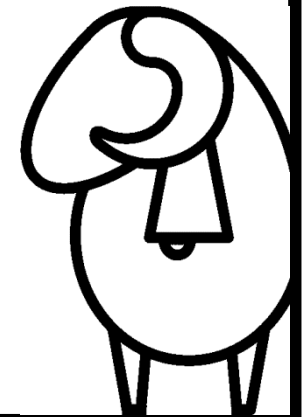
Subvencions...

Publicacions, estudis, recerca...

Centres de documentació

Centres d'interpretació

Exposicions...

CAMÍ RAMADER DE MARINA

De la Cerdanya
al Penedès

Jornada

*Pagesos i pastors.
Un model sostenible,
la tradició posada al dia*

23 octubre de 2014
Molí del Foix, Centre d'Interpretació Històric i Natural,
Carrer Farigola, 2-8 · Santa Margarida i els Monjos

[I Congrés de transhumància de Catalunya]

Eix 1. Els Camins Ramaders
Eix 2. Usos complementaris
Eix 3. Activitat i usos transhumants

7 d'octubre de 2016 - Lleida
21 i 22 d'octubre de 2016 - Santa Margarida i els Monjos
28 i 29 d'octubre de 2016 - Tremp

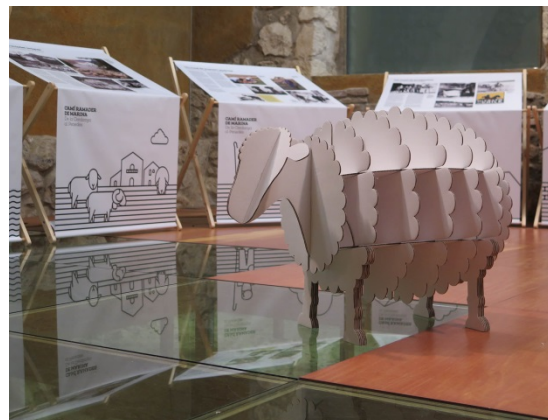

CAMÍ RAMADER DE MARINA

De la Cerdanya
al Penedès

FIRA DE LA TRANSHUMÀNCIA

Santa Margarida i els Monjos

CAMÍ RAMADER DE MARINA

De la Cerdanya
al Penedès

FIRA DE LA TRANSHUMÀNCIA

Santa Margarida i els Monjos

CAMÍ RAMADER DE MARINA

De la Cerdanya
al Penedès

Castell de
Penyafort

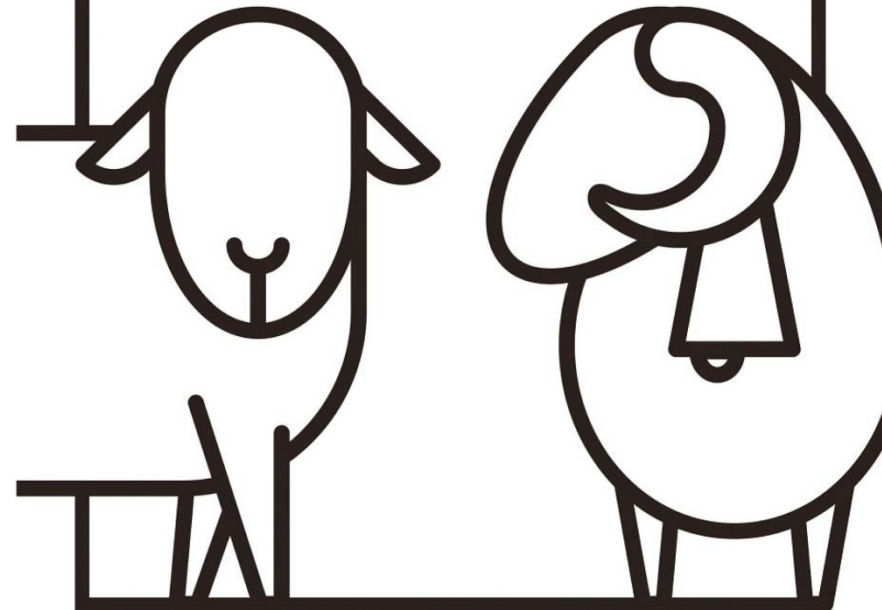

Col·lecció Joan Canal Costa

CAMÍ RAMADER DE MARINA. DE LA Cerdanya AL Penedès

Ruta i Centre d'Interpretació
de la transhumància
i els camins ramaders

AVANTPROJECTE

AJUNTAMENT DE
SANTA MARGARIDA I ELS MONJOS

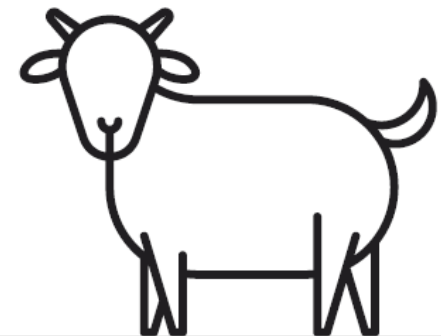
CAMÍ RAMADER DE MARINA De la Cerdanya
al Penedès

CAMÍ RAMADER DE MARINA

De la Cerdanya
al Penedès

*La ruta està conformada per tota una munió de pòsits
de la història que permeten fer una interpretació polièdrica,
inèdita i original del món de la transhumància.*

*El Camí Ramader de Marina és una concatenació
de molts altres camins que van molt més enllà de
l'estricta xarxa pecuària...*

CAMÍ RAMADER DE MARINA

De la Cerdanya
al Penedès

EXPOSICIÓ

Un camí per fer valer un patrimoni mil·lenari

El Camí Ramader de Marina. De la Cerdanya al Penedès

El Camí Ramader de Marina. De la Cerdanya al Penedès

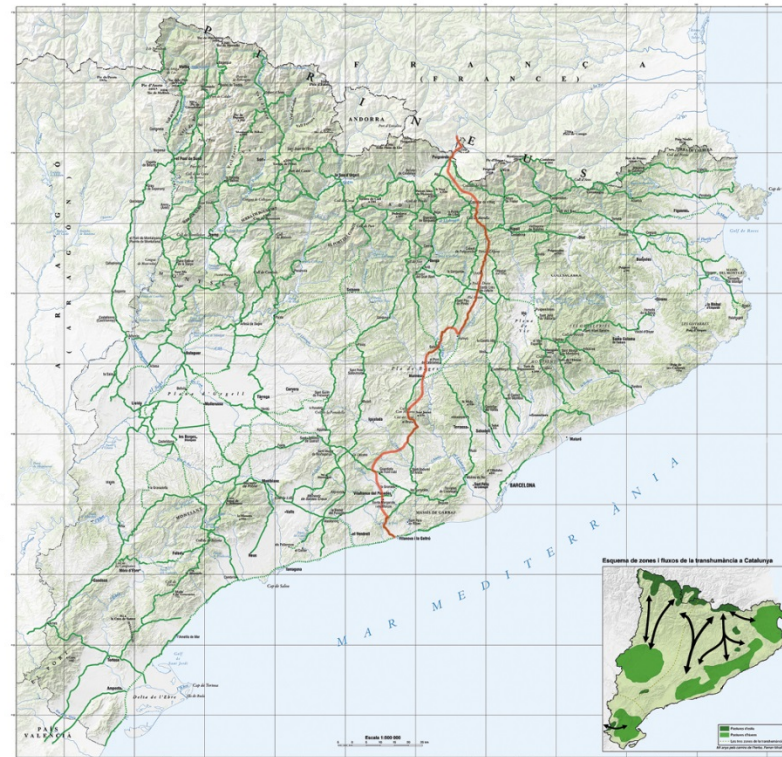
és un projecte de desenvolupament local que neix de la inquietud dels municipis de Santa Margarida i els Monjos, Lluçà i Llívia, entre altres organismes i entitats, per preservar, potenciar i promoure la transhumància i els camins ramaders a Catalunya, dedicant especial atenció a l'antiga ruta transhumant que ha permès el moviment de ramats entre el Pirineu i el litoral al Penedès i el Garraf com a mínim des de l'edat mitjana.

Un acord de col·laboració signat pels ajuntaments d'aquests tres municipis el 13 d'abril del 2015 i revalidat el 8 d'abril del 2016 posa de manifest la voluntat d'unir esforços i crear sinergies amb l'objectiu comú de fer valer aquest patrimoni històric, cultural i ambiental, i convertir-lo en recurs de desenvolupament econòmic i turístic a nivell local, regional i transnacional, tot explicant el món del pastoralisme i dels desplaçaments estacionals del bestiar des d'una visió particular, pròpia i singular de cadascun dels tres territoris, que configuren una interpretació completa i complexa de l'activitat transhumant i transmeridiana a Catalunya.

D'altra banda, és important destacar que aquesta ruta és la carretera referenciada més antiga de Catalunya i té un patrimoni cultural i natural excepcional, ja que és un veritable corredor que uneix realitats paisatgístiques i ecològiques del tot diverses, anant des de la neu de les altes muntanyes a la sorra de la platja.

Davant d'aquesta realitat palpable, en aquesta exposició es pretén explicar el Camí Ramader de Marina com una concatenació d'un munt d'altres camins que van molt més enllà de l'estricta xarxa pecuària. En definitiva, aquesta ruta està conformada per tota una munió de diferents pòsits de la història que permeten fer una interpretació polièdrica, inèdita i original d'aquesta mil·lenària activitat.

Adaptació del mapa dels principals camins ramaders de Catalunya editat per la Fundació del Món Rural (FMR) i l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (ICGC), on es destaca el traçat del Camí Ramader de Marina.

Glossari

- Andàs:** tancat mòbil on cloure les ovelles per fermar els camps.
- Burra:** llet de pastor. Caixa de fusta amb coberta on el pastor dorm al costat de la platja.
- Caïma d'alçada:** pastura d'alçada.
- Conlloc:** contracte d'arrendament de pastures, de bestiar, etc.
- Despulla:** Nom que popularment rep la placenta, que és legum maten dels mamífers.
- Emfitèus:** Contracte de cessió perpetua o a llarg termini d'un bé immoble mitjançant el pagament d'un cànon anual o d'altres prestacions a qui fa la cessió, el qual en conserva el domini directe.
- Estol:** grup d'animals.
- Floca:** instrument per a filar a mà.
- Fus:** tros de fusta llarg i arrodonit que serveix d'eina per filar manualment.
- Guaret:** sistema de conreu que deixa reposar la terra un any o més després d'una collita.
- Marina:** zona de pastura d'hivern al litoral.
- Mestz:** Associació dels grans ramaders transhumants de la corona de Castella.
- Moltó:** macle de llovella.
- Ordre del Cister:** Òrden reformador de l'observança monàstica benedictina, que prenquè origen a Cîteaux (França) i que s'establí a Catalunya al s. XII a través fonamentalment dels monestirs de Santes Creus i Poblet.
- Panxer:** persona que compra la llana després de la tosa i que controla el procés de transformació cap a una fibra tèxtil.
- Pas comptador:** Indiet estat del camí que serveix per comptar el nombre de capes de bestiar.
- Pastorals:** drets de pas de pastures i d'origins reconegudes per tractats internacionals.
- Ramada:** barreja de bestiar de diferents ramaders.
- Remolla:** aturada d'un temps limitat, com a màxim mitja jornada.
- Returada:** Lloc d'aturada on el bestiar té el diest o estar-s'hi fins a un màxim de tres dies.
- Senyal:** marca que es feia a l'ovella de l'animal i que era el símbol de la casa. També s'utilitzava per referir-se a una ramada.
- Tarota:** instrument de vent de la família dels oboès.
- Tondre:** collir o esquil·lar les ovelles.
- Tractat dels Pirineus:** Acord de pau entre els regnes de França i Espanya l'any 1659 per posar fi a la Guerra dels Trenta Anys, component per a Catalunya i la part del Rosselló i part de la Cerdanya. En ell es defineixen els límits fronterers entre els dos Estats.
- Tractats de Balança (1862, 1864-1868):** A mitjan segle XIX, França i Espanya negocien una sèrie d'acords per tal de clarificar les disposicions a vegades imprecises del Tractat dels Pirineus.
- Unquilet:** mamífer que té els dits protegits per una peül·la. En l'àmbit ramader en sentien les ovelles, les vacques, les cabres o el cavall.
- Való:** manys de llana que podia pesar entre un i tres quilos.

Textos i continguts

Josep Maria Galaf, Joan Rovira i Eduard Trepap, amb la col·laboració de Xavier Boyer, Eva Boixardó, Marc Borrall, Jordina Camps, Marc Dolcet, Josep Salvans, Ernest Sitges i Laura Vilanova

Disseny, maquetació i producció:
Ladysenyajardora.com

Imatges

Així Ajuntament de Sta. Margarida i els Monjos
Així Arboicac (Josep M. Janser Guasch)
Així Josep Antoni Astort
Així Xavier Boyer
Així Toni Llobet
Així Ministerio de Asuntos Exteriores y Cooperación
Així Comarca del Ripollès (ACRI)
Així Sitges-Bovira
Així Joan Vila i Valentí
Biblioteca Pública de Tarragona (BPT)
Col·lecció Família Batet-Tort
Col·lecció Josep Maria Capellas
Col·lecció Família Casalt-Layunta
Col·lecció Família Layunta
Col·lecció Família Pey-Rafart
Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (ICGC)
Institut Geogràfic Nacional (IGN)

Editen

Col·laboren

Un camí que cerca l'eterna primavera

Les transhumàncies i les transterminàncies

Joan Vilà i Valentí, un estudiat de la transhumància, a la dècada del 1940 va confeccionar un mapa amb els eixos i zones de pastura més importants de Catalunya.

A la imatge, mapa de l'any 1951 amb les principals vies pecuàries (1), les pastures d'estiu (2) i les d'hivern (3).

La Mediterrània és un mar envoltat de muntanyes. La diferència altitudinal entre la zona costanera i les calmes d'alta pirinenques dona peu a desplaçaments estacionals del bestiar per a l'aprofitament de les pastures. La transhumància i la transterminància són estratègies ramaderes que permeten resseguir els cicles vegetatius de cada extrem del territori durant totes les èpoques de l'any.

Les transhumàncies són desplaçaments de llarg recorregut i de caire estacional que permeten l'aprofitament dels recursos vegetatius tant hivernals com estiusencs. El Penedès i el Garraf havien estat un indret d'hivernada per a moltes ramades de la Cerdanya, el Ripollès, el Solsonès i el Berguedà.

A les portes de l'hivern, els ramaders muntanyencs barrejaven tres o quatre ramats per desplaçar-se en societat i estalviar així costos i esforços. En arribar al Penedès feien la tria dels animals i cada pastor amb el seu senyal s'encaminava al seu lloc de destinació hivernal. Cap a finals d'abril, les ramades muntanyencs desfeien el camí ramader i se'n tornaven cap al seu lloc d'origen. Aquests desplaçaments, depenent de la ruta seguida, tenien un

recorregut d'uns 200 km, que normalment requerien entre deu i quinze dies de viatge, depenent de l'estació de l'any i de les condicions climatològiques.

Les transterminàncies són moviments ramaders de curta o mitjana distància i de durada limitada que normalment tenen l'objectiu d'aprofitar elements residuals de l'activitat agrícola. Era molt normal que les ramades del Penedès, després de la sega, anessin a rostollar els camps de cereal de la Segarra, en un moment agrícola en què a les planes vitivinícoles litorals no hi havia espai per a la pastura.

La importància d'aquests desplaçaments queda ben palesa en el fet que la major part de les carrerades del litoral penedesc i tarraonès que s'endinsen cap a la Segarra es coneixen com a carrerada de Santa Coloma, població que era pas obligat per accedir a rostollar els camps d'aquestes contrades. Alhora, aquests corredors pecuaris coincidexen amb el camí d'anar a la important fira ramadera de Santa Coloma de Queralt, com també amb les vies de transhumància d'anada i tornada cap a les prades pirinenques.

Les grans cadimes pirinenques a l'hivern perden la seva aptitud per a la pastura, per la qual cosa cal buscar aliment per al bestiar en altres contrades.

La col·laboració entre ramaderia i agricultura, entre pagesos i pastors, era essencial per a la gestió eficient dels conreus.

A la imatge, una ramada dirigit-se a una de les masoveries del Ocastell de Penyafort (Santa Margarida i els Monjos).

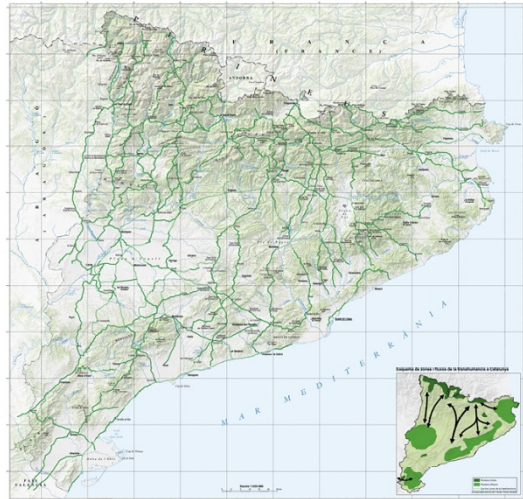
El raïdoler, que és la franja vegetativa compresa entre la sorra de la platja i els conreus costaners

Una de les alternatives per alimentar les ramades penedescs en els mesos d'estiu era resseguir els rostolls un cop feta la sega.

Camins d'anada i tornada

Els camins ramaders

S'estima que la xarxa de camins ramaders a Catalunya és de 20.000 km lineals, dels quals estan classificats aproximadament el 15%. El mapa mostra els eixos principals dels quals es produeixen els moviments transhumants.

La ramada dels Carbonells de la Pobla de Lillet encaminat-se cap al Pla d'Anyella.

Un altra de les característiques de les vies pecuàries és que acostumen a resseguir careners, ja que és el camí més recte i, a més, sol no estar conreat.

Els camins ramaders són vies públiques per on el bestiar té el dret de transitar. Acostumen a ser camins careners que generalment eludeixen rius i barrancs. Sovint, aquesta xarxa viària que transcorre per les carenades delimita termes municipals i reparteix el trànsit pecuari entre dues realitats administratives diferents. Però no sempre són camins elevats, a vegades transiten pel mig de la vall, quasi sempre delimitats per grans llençols de parets de pedra seca per evitar malifetes del bestiar en els conreus.

A Catalunya, la xarxa de vies pecuàries adopta la forma d'un arbre gegantí: de les extenses prades pirinenques neixen carrerades que s'assimilen a grans branques que conflueixen cap al cor del país, on es concatenen entre elles i formen un gran tronc viari. Quan aquest arriba a les portes de la costa, es divideix en una extensa xarxa de camins ramaders, que figuren les arrels d'aquesta gran estructura arbòria. Aquesta forma és deguda a la realitat agrícola i pastoril del territori, ja que a les zones de muntanya hi ha extenses calmes d'alçada que permeten grans concentracions de bestiar i, en canvi, a la marina, un territori intensament conreat, es fa necessari adaptar el volum dels estols de bestiar a la seva capacitat de càrrega ramadera.

A les contrades de parla catalana, les vies pecuàries reben diferents denominacions. Al Penedès i el Garraf s'anomenen *carrerades*. En alguna contrada de Barcelona i Tarragona passen a ser *carralades*. Al Lluçanès es parla de *camins ramaders*, mentre que a les terres de Ponent són *cabaneres*, i quan aquestes s'endinsen a l'Aragó es converteixen en *cabaneras*. En el cas de les Terres de l'Ebre, aquests camins s'anomenen *lligalls*, que es converteixen en *assagadors* quan entren al País Valencià i en *veredas* quan arriben a les serres de Terol.

Un dels temes més controvertits d'aquest patrimoni viari, que és molt diferent dels usos i costums de la resta de l'Estat, és l'amplada. El Costumari català de la Mancomunitat de Catalunya, de l'any 1921, al capítol 4 especifica que "les carrerades tenen una amplada màxima de vint-i-nou passes (11.504 metres), però si un tros és assenyalat amb fileres de pedres, té la de les fileres, i si la carrerada passa entre conreus, té l'amplada del camí de carro i un xic més".

El marc legal

La Llei 3/1995, de 23 març, de vies pecuàries estableix la legislació bàsica i el règim jurídic dels camins ramaders. En el seu títol preliminar, la llei estableix que: "Les vies pecuàries són béns de domini públic de les Comunitats Autònomes i, en conseqüència, inalienables, imprescriptibles i inembargables".

CAMÍ RAMADER DE MARINA

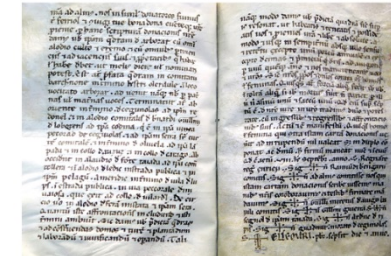
De la Cerdanya al Penedès

La carrerada de la Cerdanya, un camí mil·lenari

La Via peccorad de Ceguïolàs

La *Via peccorad de Ceguïolàs* o via pecuària de les Guriyoles, popularment coneguda com la *Carrerada Reial de la Cerdanya*, és un tram del camí ramader que, al seu pas pel Penedès i el Garraf, s'encamina cap a les contrades pirinenques de la Cerdanya i el Capcir. És el camí ramader documentat més antic de Catalunya, referenciat al Diplomari del Monestir de Santa Maria de Poblet l'any 1055.

El vincle ramader entre el litoral penedèsenc i les serrallades orientals del Pirineu és ben palès a la toponímia litoral, com ho demostren el fet que aquest gran eix pecuari aparegui esmentat en diferents mapes de principis del segle XX amb el nom de *Cañada Real de la Sardaña*.

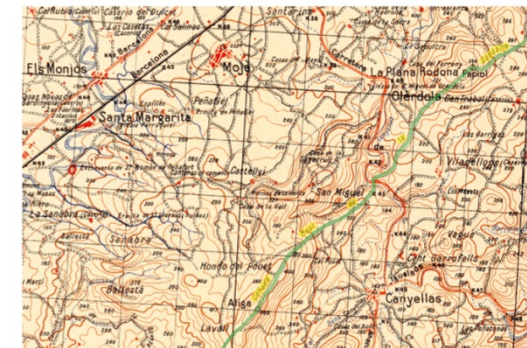
La Via peccorad de Ceguïolàs, avui Camí ramader de Marina, és la carrerada amb la citació més antiga de Catalunya.

A la imatge, còpia del s.XIII d'un pergami originat del s.XI que forma part del Diplomari del Monestir de Santa Maria de Poblet (BPE, ms. 241, f. 185r-186r).

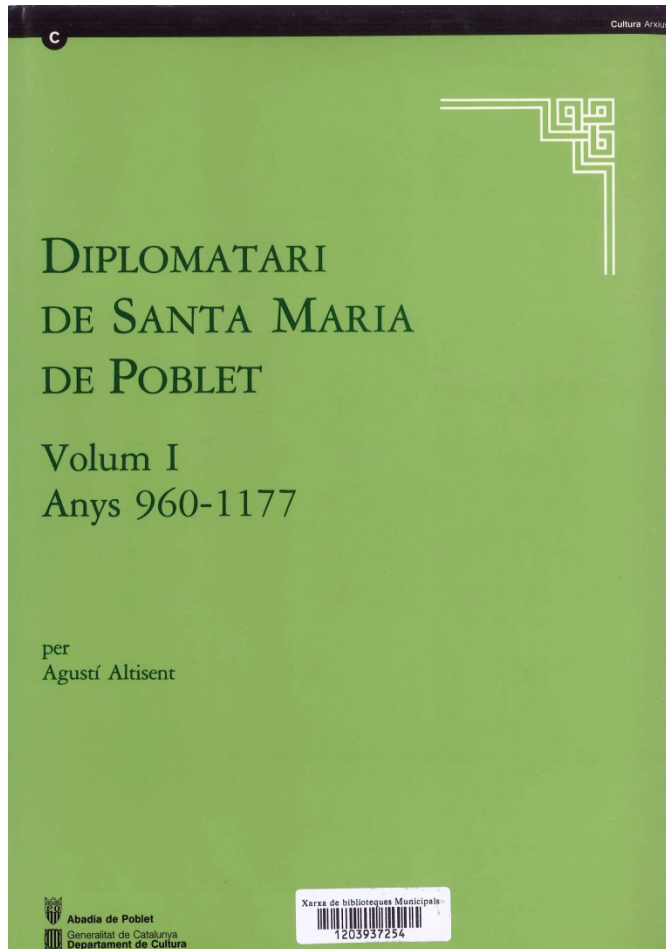
A Castella i a tot l'àmbit històric de la Mesa, les vies pecuàries de més rellevància se les anomena "Cañadas Reales". Curiosament, la "Cañada Real de la Sardaña" rep aquesta designació, no pròpia de l'àmbit català, evidenciant l'important trànsit pecuari que havia tingut.

Fragment d'un mapa planimètric del municipi d'Olelldola de l'any 1914.

En l'edició del mapa topogràfic de l'Exèrcit de l'Aire de l'any 1959, el topònim "Sardaña" apareix transformat en "Sardana", fet recurrent en molts mapes de la zona del primer terç del s. XX.

El Camí ramader de Marina, una ruta mil·lenària

...via peccorad de Ceguiolas...

[1055]¹, agost, 25.

El comte de Barcelona Ramon Berenguer i la seva muller Adalmús, cedeixen a Ferriol i a la seva muller Bonadona la quadra d'Arboçar, al terme del castell d'Olèrdola, al cens anyal d'un porc, i les dècimes i primícies.

- A. – Original, perdut.
- B. – Còpia de Pere d'Aitona, perduda.
- C. – Còpia del s. XIII: BPT, ms. 241, f. 185r-186v.
- D. – Còpia del s. XIII: AHN, Còd. 992, f. 54v.

- a. – Morera, *Tarragona*, I, doc. 7 bis. p. VI (de C, incomplet).
- b. – *Cartulari*, doc. 282, p. 171-172 (de C).
- c. – Font, *Cartas*, I, doc. 17 (de C.).

Sub Christi nomine. Ego Raimundus Berengarii, comes, et uxor mea Adalmus, nos in simul donatores sumus tibi Ferriol et coniugi tue Bonadona cuncteque vestre progenie. Per hanc scripturam donationis nostre damus vobis ipsam quadram de Arbozar, cum omni alodio culto et eremo et cum omnibus pertinentiis et adiacentiis et proprietatibus que habet vel habere debet, ut melius dici vel nominari potest. Est autem prefata quadram in comitatu Barchinone, in termino katri Olerdule, in loco vocitato Arbozar. Advenit namque nobis per paternas vel maternas voces. Terminatur autem ab oriente in termino des Cegunolas ad ipsum Redonel et in alodio comitalis de Bernardi Guilelmi de Lobezens, ad ipsa Cudina que est in ipsa via peccorad de Ceguiolas et ad ipsam sera super curtem comitalem, et in termino de Olivella ad ipsa Lampada et in collo d'Auzuz et in collo de Carago; ab occident in aludio de Fonte Taiada ad ipsa coma Tollera et in alodio de Ledic in strada publica et in ipsum pelagum; a meridie in termino de Vila de Lups in strada publica in via peccorale de Mivaio-sa que exit ad collo de Vilardel; de circio vero in alodio de Feram Mistata et ipsam sera. Quantum iste affrontationes includunt et isti termini ambiunt, sic damus vobis predictam quadram et ad construendas domos et turrem et plantandum et laborandum et vivificandum et operandum. Tali namque modo damus vobis predictam quadram sicut superius resonat, ut habeatis et teneatis et possideatis vos et proenies vestra, et libere et absolute, a modo et usque in sempiternum, absque ullo sensu et retentu excepto unum porcum annum, et excepto decimas et primicias que detis ad Avigone per unumquemque anno. Et nos manuteneamus vos et vestros sicut nostros proprios et dominios contra omnes homines vel feminas. Quisquis autem forciam aliquam fecerit ibi vobis, vel toltam aliquam, si ibi mortuus fuerit non pariet per illum nisi asinum unum et saccum unum. Quod enim suprascriptum est, de nostro iure in vestro tradimus dominio et potestate, cum ingressibus et regressibus et affrontationibus suis. Actum et est manifestum. Quisquis homo vel femina qui contra istam cartam donacionis venerit ad inrumpendum, nil valeat, sed in duplo componat, ac demum hoc firmum maneat nunc et in evum.

Quod est actum VIII kalendas septembris, anno <XX>V regnante regi Enricii.

Sig + num Raimundi Berengarii comitis. Sig + num Adalmus comitis, qui nos istam cartam donacionis scribere iussemus, manibus nostris coroboravimus et testibus firmare mandavimus.

Sig + num Guilelmi Mironis de Avigo, baiuli comitis. Sig + num Guilelmi Guiera. Sig + num Segnol de ipsam Taiada. Sig + num Ardenc de Ripis. Sig + num Guadmur Morato de Cegunolas.

Sig + num Ellemari presbiter, scripsit die et anno (*signe*) supra.

1.–Proposem aquesta data, perquè la literal del document és inadmissible: Ramon Berenguer I no es casà amb Almodis fins al 1053. És impossible, doncs, que el document sigui del 1035, com ja vegegen Morera i Font Rius. La nostra proposta es fonamenta en la possibilitat que l'escrivà de l'original o el primer copista oblidés les XX.

Un camí de teulades amigues

Les cases d'acollida en el camí

CAMÍ RAMADER DE MARINA

De la Cerdanya al Penedès

És habitual que molts trams de les vies pecuàries passin pels indrets més trencats i esquers de la geografia del país, que coincideixen poques vegades amb la xarxa viària convencional. Aquesta particularitat comportava un inconvenient afegit a l'activitat transhumant, ja complicada per ella mateixa, atès que en allunyar-se dels nuclis urbans i dels clàssics hostalatsges dificultava enormement l'avitallament i l'aixopluc dels pastors i els seus ramats.

Per fer front a aquests inconvenients, tradicionalment hi hagué una estreta relació entre els desplaçaments de bestiar i algunes masies escampades als vorals de les carenades. Aquest lligam era beneficiós per a les dues parts: el pastor i el ramat tenien un recer i un lloc on reposar, i les masies rebien uns ingressos econòmics i l'adob que s'obtenia dels excrements dels animals. L'acollida s'establia per l'assiduitat, és a dir, normalment cada ramada s'aturava a la mateixa casa, tant a l'anada com a la tornada. Aquesta habitud era traspasada de pares a fills.

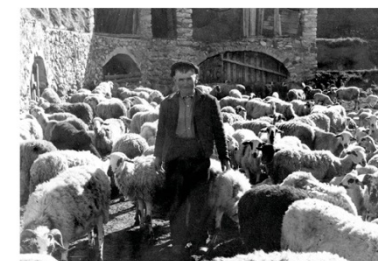
Les cases que oferien aquest servei, tant a la pujada com a la baixada, desplaçaven el seu bestiar cap a altres llocs, per tal que no es barrejés amb les ramades transeünts. Proveïen el pastor de queviures i beguda per al saró, li posaven menjar calent al plat i alimentaven els gossos amb les sobres de la casa. Si el pastor emmalaltia, els estadants de la casa li havien d'oferir atencions per tal que es refés. S'hi podia estar un màxim de tres dies. Si arribava una altra ramada abans de complir-se aquest termini i no hi havia lloc, aquesta darrera havia de seguir el camí fins a una casa propera on pogués trobar resguard.

Malauradament, el progressiu abandonament de les masies que oferien aquest servei als pastors, arran principalment de l'èxode rural del segle xx, va endurir considerablement el desplaçament de moltes ramades, atesa la pèrdua del suport logístic que comportaven aquestes masies per a l'engranatge de la transhumància. Aquest fet va desencadenar que, de forma progressiva, moltes cases ramaderes desistissin de dur a terme aquests llargs moviments pecuaris a peu, accelerant-se la regressió d'aquesta activitat mil·lenària.

El Corral de Cam Macana (El Ercu), avui desaparegut, a cavall de l'Anoia i el Bages, era el lloc d'aturada en el camí entre el Pirineu i la zona litoral.

Cal Fontana, al municipi de Pontons, havia estat una important casa d'acollida, aturada en una cruïlla on es desbarraquen diferents camins ramaders que permetien accedir a les diverses cases d'hivernada.

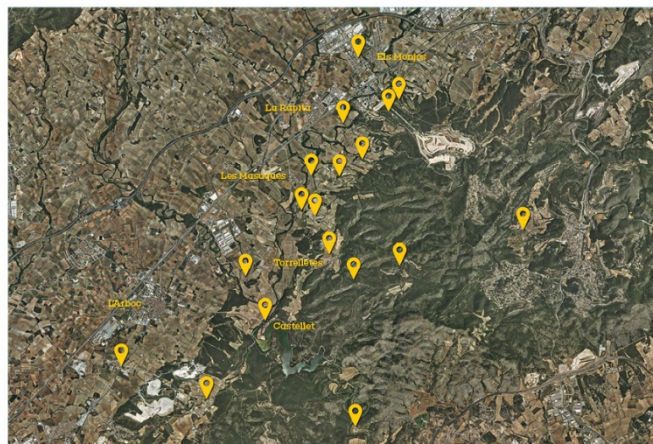

L'Hospitalet de Rocca-saça (Bagà) era parada obligada per traspasar la carenada pirinenca del Moixeró.

Un camí d'acollida hivernal

Les cases d'hivernada

CAMÍ RAMADER DE MARINA De la Cerdanya al Penedès

La transhumància, per la seva pròpia idiosincràsia, no és una activitat improvisada sinó que s'estructura per donar resposta a les adversitats que generen els desplaçaments de bestiar. Davant d'això, la casa d'hivernada té un paper primordial, ja que al seu voltant s'organitza tota l'estada durant els mesos d'hivern.

A la marina penedesenca i tarragonina, la major part de les masies tenien la cambra del pastor per quan aquest hi feia el sojorn estacional per resseguir les herbes de la hisenda. Normalment, la casa pairal era el punt neuràlgic de la finca i el lloc on el pastor tenia la seva residència més sovintejada. Alhora, era l'indret on s'estructurava la distribució de la càrrega ramadera entre les diferents finques de la propietat. En el marc d'aquesta dinàmica, depenent de la meteorologia i la tipologia dels conreus, el ramat es desplaçava a altres masos de la heretat, on restava els dies que la disponibilitat d'herba permetia, de manera que aquestes masies es convertien en cases de dormida temporal.

En el context agrícola penedesenc i tarragoní, les grans extensions de vinya eren pastorivols fins a la brotada. A partir de finals de març, aquestes ramades havien de desplaçar-se cap a altres contrades properes amb cultius arboris del Garraf i el Camp de Tarragona, on també tenien una teulada amiga mentre esperaven el mes de maig per retornar als seus indrets d'origen.

A la zona del Penedès i el Garraf, pels volts de les fires de Sant Sadurní, els pastors muntanyencs baixaven a fer tractes d'herbes amb els grans propietaris. Hi havia ramaders que ja tenien emparaulada la seva estada d'un any per l'altre atès que el costum d'anar a una mateixa casa passava de pares a fills. Es dona el cas, a la conca del riu Foix, de relacions pastorivols de més d'una centúria. Després de mig segle de no baixar les ramades a hivernar, encara moltes famílies d'un lloc i l'altre mantenen estretes relacions d'amistat. Val a dir que les pastures penedesenques, comparades amb les de l'Empordà, no eren assimilables en quantitat ni qualitat, però, en canvi, sí que eren atractives econòmicament.

Troblem també altres models d'acollida hivernal. Hi havia valls pirinenques on els ramaders practicaven l'estratègia de davallar els seus ramats a marina i fer un seguici per repartir aquest bestiar en diferents corals de pastors estants. Quan arribava la primavera, la maniobra es feia a la inversa, el pastor pirinenc tornava i reunia novament la ramada per encaminar-se a la seva vall d'origen. Aquest sistema d'estada hivernal anava lligat a collocs de bestiar, que podien tenir una remuneració econòmica o en espècies, amb una part de les cries. Els collocs més habituals eren "per parelles", "per corderes", "per ovelles de cria" o "colloc a guany".

El ramat de Ca l'Abellanet (Llivia), fins als anys 30 del s. XX va baixar al Penedès, encaminant-se després cap a les pastures del Rosselló (Catalunya Nord)

La masia de Cal Noia (Castellví de la Marca) havia baixat la ramada de la casa de l'Abellanet (Llivia).

Una de les poques possibilitats de donar nutrients a les vinyes era a través de les defecacions del bestiar.

Un camí de prosperitat

La zona d'estiuada

CAMÍ RAMADER DE MARINA De la Cerdanya al Penedès

Es tendeix a pensar que la ramaderia i l'agricultura són activitats contraposades, un estereotip del tot allunyat de la realitat. Fins fa relativament poc, mentre no van aparèixer els adobs químics, la ramaderia era la veritable subministradora de nutrients per als conreus. Tot i que la imatge idil·líca del paisatge pirinenc actual siguin grans prades verdes i boscos, ens l'hem d'imaginar acollint una alta activitat agrícola que modelava un entorn del tot diferent. Davant aquesta realitat, les ramades pirinètiques tenien la tasca de femar aquest gran mosaic de conreus. Ho feien fins a Sant Jaume, quan pujaven a les prades d'alçada on restaven fins a Sant Miquel, quan es desfeia la ramada. En el seu retorn tardoral tornaven a repetir aquesta mateixa funció.

El pastor transhumant era una peça clau en el cicle agroramader d'una masia pirinenca. Era l'encarregat de femar els seus conreus i, per tant, de garantir la producció d'aliments per a persones i animals. Cada dia al vespre, després de pasturar a la muntanya, la ramada baixava als diferents camps de la casa, on els mossos ja havien muntat els andassos per tancar-la. Sistemàticament, aquests tancats eren canviats cada dia pels diferents conreus de la finca, juntament amb el *lit de pastor* o *burro*, on el pastor pernoctava durant tota l'estiuada.

Cal Pascual de les Pereres, com moltes altres cases cerdanes, tenia un gran nombre de personal. El Ramon Puig de Cal Janet, de Queixans, encara recorda l'esplendor d'aquella casa en l'època de la postguerra civil. A Cal Pascual, a part de l'hereu i el seu germà, hi havia un majordom, que era l'encarregat dels tres mossos fixos de la casa. També hi havia una criada per ajudar la mestressa en les feines de la llar. Esporàdicament, també hi anaven altres temporers des de principis d'abril fins a Tots Sants. Al mes d'agost hi feia cap la colla de segadors, a part d'altres persones que desenvolupaven feines puntuals com ara batre o podar els fruiters. La finca era molt productiva, a banda dels diferents tipus de cereal, també hi havien arribat a plantar vint jornals de patates, que equivalien a una collita de deu vagons de tren. Cal Pascual també gestionava una gran cabanya de bestiar: hi havia cinquanta vaques de carn, cinc de llet, quinze egues per a la cria de pollins i una desena de truges per garrinar.

Quan els conreus que s'havien d'adobar formaven part dels comunals del poble, les diferents cases de la població organitzaven una única ramada de manera col·lectiva amb el bestiar del ramader transhumant. En aquests casos, es repartia la manutenció del pastor en funció de les nits que tardava a femar els camps de cada casa del poble.

El pastor transhumant que venia del Penedès (segon per la dreta), era un personatge clau en la dinàmica agro-ramadera de la casa (Cal Pascual de les Pereres, a Fontanals de Cerdanya, dècada de 1940).

Ramot del Daniel Gibert dels Monjos (Santa Margarida i els Monjos) a la dècada del 1940 femant els camps de Cal Pascual de les Pereres (Fontanals de Cerdanya).

Una de les poques possibilitats de donar nutrients als conreus era a través de les defecacions del bestiar.

El cenesol era un dels cultius bàsics de la Cerdanya fins fa cinquanta anys. Urta (Fontanals de Cerdanya).

En l'agricultura moderna, els adobs tradicionals del bestiar van ser substituïts per altres fertilitzants.

Un camí de no mullar-se mai els peus

Les infraestructures associades al camí

CAMÍ RAMADER DE MARINA De la Cerdanya al Penedès

En l'argot pastorívol, la carrenada de la Cerdanya, que sortia de mar i s'encaminava cap al Pirineu, era coneguda com el "Camí de no mullar-se mai els peus", expressió que explica la veritable idiosincrasia d'un camí ramader, que seria la d'evitar passar a gual els grans cursos fluvials. No obstant, en molts trajectes transhumants, determinats ponts tenen una importància clau en la dinàmica de desplaçaments estacionals, ja que garanteixen un pas que sense aquestes infraestructures seria molt complicat. La major part de pobles i viles que tenen la paraula pont en el seu topònim indica que hi transiten importants camins ramaders; en seria un exemple el Pont de Vilomara, per on passa la carrenada del Camí Ral de Manresa a Barcelona.

Però les vies pecuàries no són tan sols el traç del camí, sinó que també tenen associada tota una sèrie d'elements complementaris que van des de les barragues de les grans prades, on s'aixoplugaven els pastors i majorals, fins a les fonts i abeuradors, que són els punts d'aprovisionament d'aigua per al bestiar. Els marges de pedra seca que delimiten alguns camins ramaders tenen la funció de protegir les finques contigües del pas del ramat.

Una de les característiques bàsiques de les vies pecuàries és que són també un camí d'herba per poder alimentar el bestiar durant el recorregut. Per tal de garantir aquesta premissa, hi ha l'espai de les roturades o moltes, que són senzillament uns eixempladors del camí ramader, on el bestiar té dret a aturar-se i on pot pasturar o descansar. A les comarques del Berguedà i el Ripollès, amb una gran tradició ramadera, hi trobem tres tipus de parada amb finalitats diferents. El seu ús era regulat per una arrelada normativa popular. A la returada, el bestiar s'hi podia quedar un màxim de tres dies; en una returada de dormida s'hi podia passar com a molt una nit; les roturades de recapte se situaven a les places dels pobles i duraven el temps just per comprar els queviures necessaris per continuar el camí. La remolta és una aturada de temps limitat, generalment de mitja jornada.

En determinats camins ramaders el pont és un element imprescindible per al trànsit de bestiar en èpoques de més cabal.

En el Pla de l'Oliva (Avinyó), es troben llargs llençols de mur de pedra seca que delimiten el Camí ramader Central.

A vegades coincideix una returada amb un punt d'abeurada, com és el cas de les Fontetes de Molans (Castellar de N'Hug)

A la barraca del Pla d'Arnyella, el pastor Joan Canal, del Coll de Sant Esteve de Vallespirans, fent de "mestressa" als pastors de la ramada.

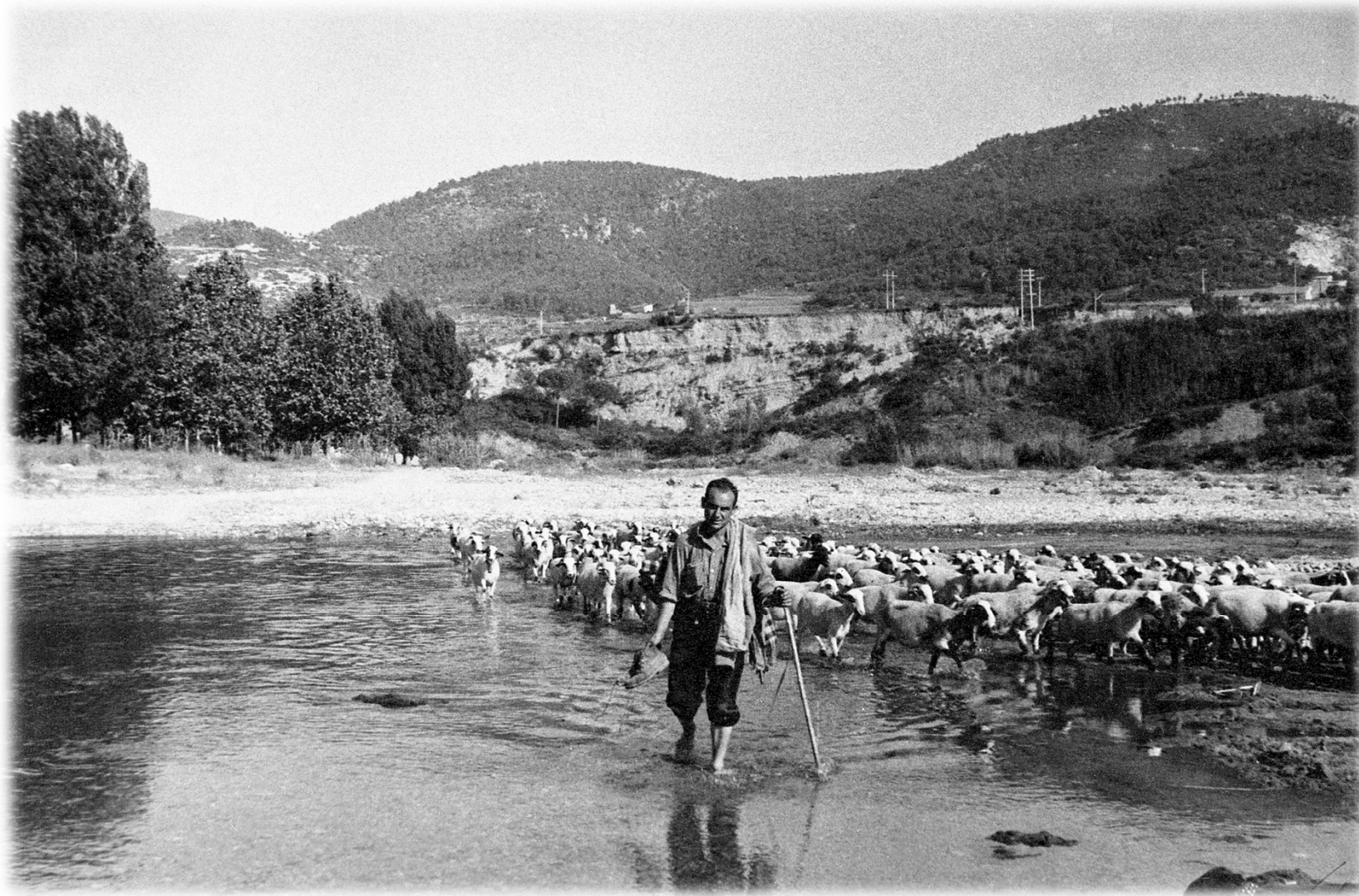

Ramat sortint del corral d'una casa penedesenca.

Les particularitats dels camins ramaders en diferents indrets de Catalunya és ben palesa en la utilització de les returades. Aquests usos i costums són herència de reculades disputes que comportaren sentències que van crear jurisprudència i, per tant, van establir les arrels de la normativa popular.

En trobem un bon exemple en Oliva, comte de Besalú, quan l'any 996 feu donació al Monestir de Sant Joan de les Abadesses dels pasturatges de Coma de Vaca i Coma de Freser. L'any 1296, en el litigi entre el poble de Querulbs i aquest Monestir sobre el dret de pas en aquests paratges, s'estipula que aquest territori pertany al cenobi, però que el bestiar de Querulbs té dret a passar-hi i pernoctar-hi durant tres dies i tres nits en hivernar, i el mateix temps en estiu. Curiosament, els mateixos espais de temps que s'han mantingut fins a l'actualitat en el costumari pastorívol.

“el camí on no et mulles mai els peus...”

Un camí de pastors i pastores

L'ofici i la figura de pastor

CAMÍ RAMADER DE MARINA

De la Cerdanya al Penedès

L'ofici de pastor ha esdevingut un exemple de solitud i aïllament. També ha estat símbol d'una visió bucòlica i romàntica, un clíxe simplista molt allunyat de la realitat, ja que aquesta figura ha estat clau per a l'evolució de la humanitat, perquè a través de la seva feina ha posat a l'abast de la població aliments càrnics que han aportat proteïnes a la seva dieta. Alhora, els ramats també han permès subministrar llana per a la confecció de roba i complements, amb l'objectiu d'aïllar tèrmicament les persones, entre altres elements.

D'antuvi, el pastor ha estat un personatge mític i polifacètic que, a través de la seva persona també ha desenvolupat moltes altres funcions. Així, el seu contacte amb la natura l'ha fet un gran coneixedor de les plantes i les seves aplicacions, com també les seves combinacions i formulacions per al guariment de moltes malalties. A part dels seus coneixements etnobotànics, també ha estat versat en el domini de la recitació d'oracions, barrejant religió, màgia i superstició, tradició que estava fortament arrelada entre la població.

D'altra banda, en la vessant sanitària, el pastor, gràcies a la pràctica quotidiana de retornar a lloc els ossos desllorrigats del bestiar, durant segles fou el veritable traumatòleg social que va curar lesions òssies, articulars i musculars a moltes generacions de persones.

També cal destacar que una de les facetes més desconegudes de la seva figura és que, pel fet de ser una persona lliure de moviments i en constant desplaçament, ha estat tradicionalment un dels personatges que ha propiciat la transmissió de notícies i l'intercanvi de coneixements entre realitats culturals ben diferenciades.

Encara que actualment aquesta ocupació sembla que sigui de baixa qualificació i tingui poc reconeixement social, cal deixar constància que històricament no ha estat així. La toponímia del territori ho confirma, ja que en diferents indrets hi ha els anomenats *passos comptadors*. Aquests indrets feien necessària la presència d'una persona que sabés comptar, de la mateixa manera que les seves llargues absències feien del tot imprescindible que el pastor sabés una mica de lletra per poder comunicar-se amb la seva família a través de correspondència, a més de fer tractes amb els propietaris dels animals.

Històricament, aquest ofici ha estat rellevant per a l'evolució de la humanitat i actualment encara té un paper important en l'obtenció de productes ramaders de qualitat, així com en la gestió del nostre entorn i la configuració del paisatge. Però els grans canvis socials, econòmics i tecnològics de les darreres dècades han trastocat una dinàmica mil·lenària i han relegat a un segon pla una figura que ha estat clau en el desenvolupament de les societats. Justament, d'aquestes societats dependrà que aquest ofici no s'extingeixi i s'hagi de rememorar a través de les vitrines d'un museu etnogràfic.

Es pastors tenen una gran preferència amb posar a lloc els ossos i articulacions del seu bestiar.

L'ofici del pastor és una feina que requereix d'una gran dedicació, estant constantment sotmesa a les inclemències del temps.

L'arribada del pastor transhumant a la casa d'hivernada era un fet rellevant i esperat ja que, en molts casos, esdevenia un membre més de la família. Tant era així que el Joan de Ca l'Albornà (Santa Margarida i els Monjos) va ser reclutat a la Lleva del Biberó. Els esdeveniments de la Guerra Civil espanyola el van portar al camp de concentració famolec d'Alpelles. La terrible estada en aquest campament va finalitzar gràcies al pastor transhumant de Cal Sant, de Toses, que va ser el responsable d'anar-lo a treure d'aquella forçada reclusió, ja que amb la seva feina diària havia après a desenvolupar-se i comunicar-se amb la gent en situacions complexes, a més de dominar l'idioma francès. Per tot plegat, es va convertir en la persona més adient per mirar de resoldre aquella delicada situació.

En Pere Torner, pastor de Sant Pere Molanta (Oliola), empenent el seu viatge estacional acompanyat dels seus ajudants cap a les pastures de la Llosa, a la Cerdanya.

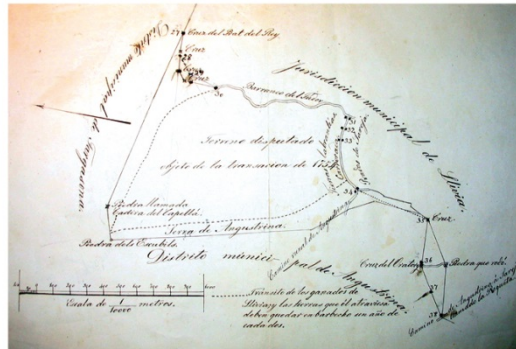
El Rafael Soler de Cal Blanco pasturant les vinyes de la Tallada a Santa Margarida i els Monjos.

Un camí de frontera

Tractats, comunals i patzeries

CAMÍ RAMADER DE MARINA De la Cerdanya al Penedès

Mapa del Tractat de Baiona (1864-1868) per als accessos als comunals de Llívia al Baix Carlit i les Bulloses.

La pastura i el bestiar són aliens a determinades línies que l'home traça al territori. El Pirineu ha estat una barrera natural que ha servit per fixar límits polítics i administratius que han romàs més o menys permeables al llarg del temps i que han anat separant realitats comunes en els seus dos vessants. Fins a la Primera Guerra Mundial, les ramades del Pirineu oriental tenien com a refugi hivernal bona part de la zona litoral catalana. Era habitual que en els mesos més crus de l'hivern estols de bestiar baixessin de la Cerdanya i el Capcir a pasturar al Penedès, el Garraf i el Camp de Tarragona. Passat aquest gran conflicte bèl·lic, la frontera es va convertir en un veritable impediment a la lliure circulació de persones i animals.

Al segle XVII, amb el Tractat dels Pirineus (1659), les comarques ramaderes del Vallespir, el Conflent, el Capcir i la Cerdanya varen patir el primer intent d'establir una frontera estable i permanent que, de forma col·lateral, va iniciar el declivi d'aquella estratègia ancestral de pastura, com era la transhumància. La vila de Llívia és un cas paradigmàtic dins la dinàmica fronterera, atès que des de llavors és un enclavament dins un territori administrat per França. En el marc d'aquesta problemàtica sorgeixen altres entrebancs, com el fet que aquesta vila tingui les seves pastures comunals al Baix Carlit i les Bulloses, calmes d'ajada que són considerades propietat de Llívia encara que,

a diferència de l'enclavament municipal, són terrenys de sobirania francesa. Una de les dificultats per poder gaudir d'aquestes pastures va ser la necessitat de mantenir un dret de pas que la tradició consuetudinària catalana li atorgava a través dels camins ramaders.

El dret de pas dels ramats de Llívia a territori francès queda reconegut internacionalment en els Tractats de Baiona (1862, 1866-1868), pels quals França i Espanya es posen d'acord en els drets transfronterers de pas, d'aigua i pastures de trenta-tres patzeries. A Llívia, en motiu dels acords d'emfiteusis previs als tractats per mantenir el bon veïnatge, se li reconeixen dos vials alterns de trànsit pecuari, depenent de l'anyada de guaret. Aquesta solució, motivada per salvaguardar els interessos agrícoles d'Angostrina, havia de ser provisional. Llívia i Angostrina havien de concretar una única carrerada per accedir als comunals, en què aquest darrer municipi francès era el que havia d'oferir l'espai per al seu traçat definitiu, encara que el cost del camí anés a càrrec dels dos ajuntaments. Han passat 130 anys i aquesta carrerada encara no ha estat definida.

Edif. J. Sanguet, Bourq-Madame

Un ramat traspasant el pont internacional del riu Ródor controlat per les autoritats sanitàries franceses l'any 1910.

Ramat d'ovelles resseguint el camí ramader que s'enfila cap a l'Arleja i les pastures de la Portella de Morens.

En el bell mig del pont internacional d'Estaguja es determina la ratlla fronterera.

Cada any, la Vila de Llívia ramaneixent els seus drets, puja les esgües i la vacada cap a les Bulloses.

Un camí de fires i mercats

Comerç i relacions socials

CAMÍ RAMADER DE MARINA

De la Cerdanya al Penedès

La Fira de Santa Lúcia de l'Arboç (Baix Penedès) se celebra des de temps medievals.

Abans de generalitzar-se l'ús dels pinsos compostos es produïa una gran pressió sobre el sòl arran dels usos agraris. Alimentar el bestiar no era una tasca fàcil, ja que a molts indrets la font d'aliment era, en part, l'aprofitament residual dels cultius, tant en èpoques de latència com de postrecol·lecció. Davant d'aquesta realitat pastorívola, les cases ramaderes, per tal d'optimitzar aquests migrats recursos, aplicaven la tàctica de fluctuar estacionalment el nombre d'animals. Per tal que aquesta estratègia d'augmentar o disminuir la cabanya ramadera fos eficient, calia un mecanisme regulador. En aquest cas, les fires permetien reposar o desprendre's de caps de bestiar quan les condicions climatològiques i els cicles vegetatius ho determinaven. Per això, la major part d'aquests intercanvis comercials es feien a les portes de l'hivern, un cop enlestides les collites.

Una de les grans fires de referència de les comarques de la Segarra, l'Anoia, el Penedès-Garraf, l'Alt Camp i el Camp de Tarragona, era la fira de Santa Coloma de Queralt. A les darreries de setembre, bona part de la verema ja havia estat finalitzada. Aquest acabament del cicle agrícola feia que grans extensions de territori fossin aptes per a la pastura. Davant d'aquesta oportunitat, els tractants de bestiar se'n anaven a les primeries de setembre a les fires de les serres de Terol a adquirir ramats d'ovelles, amb el temps just per portar-los a Santa Coloma. Molts pagesos i ramaders de la marina hi feien cap per comprar aquest bestiar, ja que en els seus conllocs i en les seves explotacions agràries el clima hivernal els assegurava herba per poder-lo alimentar.

Un dels grans esdeveniments socials i econòmics de la vida rural al centre de Catalunya era la fira de l'Hostal del Vilar, a Sant Agustí de Lluçanès. Dins la tipologia de fires, aquesta seria una de les expressions comercials més populars i reculades. L'Hostal del Vilar és una important cruïlla viària al bell mig del camí ramader de Llevant, geogràficament ubicat entre el pla i la muntanya. Pels volts de Sant Miquel, al redós d'aquest establiment, a camp obert, s'hi aplegaven els estols de bestiar transhumant que pocs dies abans s'havien desmuntat a les prades d'alçada pirinenques. També hi feien cap els pastors estants del Lluçanès aprofitant, uns i altres, per fer la treta, que era l'operació de desprendre's del bestiar sobrant. Arran de la gran afluència de pastors, pagesos i tractants, aquest esdeveniment anava molt més enllà de les transaccions ramaderes, ja que era l'indret on es dirimien conllocs de tota mena, així com altres tipus de tractes de la vida rural, fins al punt que també s'hi acordaven casaments.

Des de la mateixa platja de Cunit (Baix Penedès) neix la carrelada de Santa Coloma. A molts conllocs del litoral penedesenc i tarragoní s'hi troben camins ramaders que tenen com a destinació la Fira de Santa Coloma de Queralt.

La Fira de Vilarrodonà, a l'Alt Camp, havia estat una altra important fira ramadera a les portes de l'hivern que feia de nexa entre les comarques de la Segarra i les del Penedès i Garraf i el Camp de Tarragona.

El famós establiment de l'Hostal del Vilar (Sant Agustí de Lluçanès) està al costat del gran Camí ramader de Llevant, al Lluçanès.

El dia 28 de setembre, rememorant el passat esplendorós de l'Hostal del Vilar, es segueix festejant un dels grans esdeveniments de la vida rural al centre de Catalunya.

Triant el bestiar de diferents ramaders al Puçol de Llients, municipi de les Llioses. Una bona part d'aquest bestiar s'encaminava cap a la Fira de l'Hostal del Vilar (Sant Agustí de Lluçanès).

Fires i mercats, un camí de comerç i relacions socials

Barcelona

Un camí de llana

L'aprofitament de la llana

CAMÍ RAMADER
DE MARINA

De la Cordanya
al Penedès

A la primavera, quan els ramats de marina pujaven a muntanya, s'aprofitava la seva estada al Lluçanès per tondre les ovelles. Aquest tragi secular va tenir una gran importància per a aquesta contrada, ja que la va convertir en un dels grans eixos ramaders del país i va esdevenir un motor tèxtil preindustrial. La tosa de les ovelles generava una gran quantitat de llana que els pastors no es podien emportar durant el llarg camí de tornada a casa, de manera que la venien *in situ* per tal que fos processada als tallers tèxtils locals.

A les acaballes del segle XVI i començaments del segle XVII, aquesta primera activitat era totalment familiar i artesanal. Va incentivar la creació d'un important ventall d'oficis relacionats amb la llana, com les colles de tonedors, els paraïres, els filadors, els teixidors, els sastres i els comerciants de teixits. Aquest incipient moviment comercial i industrial es va convertir en un llamíner i seductor reclam perquè gent d'altres llocs, sobretot de la Cerdanya i de França, anés a viure i treballar a la comarca del Lluçanès on va deixar una forta empremta, tant en l'aspecte econòmic com en el cultural i en Turbanístic.

L'expansió de la indústria tèxtil va ser molt destacada fins a la segona meitat del segle XVII, època en què, a causa de les guerres, la pesta i altres dificultats, va caure en decadència. Entre els anys 1761 i 1781 aquesta activitat va arribar al seu màxim esplendor al Lluçanès. La producció es basava en el teixit d'estamnyes, cordellats, mitges, faixes i cintes, que s'exportaven amb matxos de bast a Aragó i Castella. La producció llanera va ser potenciada per l'Estat borbònic fins al punt que els fabricants de llana estaven exempts de l'obligació d'alimentar la tropa de l'exèrcit i de pagar impostos. Al mateix temps, els nois que feien de pastors o treballaven en fàbriques de llana quedaven alliberats de fer el servei militar. Aquests privilegis van ser concedits a dues zones geogràfiques diferents: al Lluçanès (Catalunya) i a Los Cameros (La Rioja).

A finals del segle XIX, els nous avenços tecnològics en maquinària, l'aprofitament de l'energia dels cursos fluvials i la generalització del cotó com a matèria primera, van comportar el canvi d'ubicació dels centres tèxtils cap a les riberes dels rius Ter i Llobregat.

Actualment, el valor de la llana ha deixat de ser important. L'ús d'aquesta fibra en la producció tèxtil és molt minoritari, tot i que en queden algunes produccions artesanals de roba, mantes i matalassos. Atès el gran excedent i les multipropietats d'aquesta fibra, actualment es fan recerques i proves per al seu aprofitament no tradicional en el món de la construcció i la sanitat.

L'aprofitament de la llana a la manera tradicional

El primer pas per obtenir la llana del ramat és la tosa, és a dir, esquil·lar l'animal. Al Lluçanès això es feia poc abans que el ramat tornés a emprendre el seu camí. Per això, el penúltim diumenge de maig, els amos i els pastors de les cases ramaderes anaven a la fira de la Gala d'Alpens per trobar-se amb el caps de la colla dels tonedors, que allí repartien i contractaven les jornades de tosa per a cada casa.

Passada la tosa del ramat, la llana s'aplegava en vellons i es guardava apilotada a cobert fins que venia el paraïre. De la llana se'n feien dues parts: una se la quedava el ramader per al seu ús propi i l'altra anava destinada a la indústria tèxtil de la ruralia. En els dos casos, els paraïres eren els encarregats de rentar-la i pentinar-la. A diferència de la llana destinada als processos industrials, la d'ús domèstic era filada per les dones de la casa amb filosa i fus, i finalment portada al teixidor.

El teixit era una etapa imprescindible en el processat de la llana per transformar-la en diferents teixits

Actualment, les ovelles són totes xollides a màquina, però fins fa poques dècades l'ètnic local eren les tisores. A la imatge, el Marcel·lino de Meranges esquilant els seus xais.

La colla de tonedors del Remolme de Vallsobre esquilant les ovelles de la Casa del Monestir de la Pobla de Lillet (Berquèd)

Un camí de cultura popular

Tradicions i folklore

Partitura del ball de Pastorets del Penedès recollida per Antoni Insensar el 1904. La tonada inicial es correspon amb la cançó "pastoret d'on vénen".

Musicalment, els pastors, a part de tenir fama de ser bons constructors i sonadors d'instruments de música popular mentre guarden el ramat, també són protagonistes de rondalles, contes, romanços i llegendes, i a més tenen la seva representació festiva al si de la Catalunya Nova a través del Ball de Pastorets, una dansa amb parlament acompanyada d'instruments típicament pastorívols i que apareix documentada en el segon quart del segle XVII, com és el cas de Tarragona (1633), Reus (1725), Alforja (1784), Vilafranca (1802), l'Arboç (1846), el Vendrell (1846), Igualada (1852), Sitges (1858), Vilanova (1862), Falset (1862), Torredembarra (1882), entre altres poblacions.

Salvador Arroyo, estudiós del folklore popular, esmenta sobre aquest ball: "Sovint hom el defineix per la seva aparença més superficial, com un ball de bastons de pal llarg que prové de l'evolució d'un antic ball de pastors al qual, posteriorment, s'hi van afegir els parlaments". En aquest sentit, Joan Amades ja apunta: "La festa del retorn dels pastors possiblement degué estar molt estesa. En pot ser un indicatiu la gran difusió de la cançoneta *Pastoret d'on vénen?* (...) motiu musical de diverses de les tonades del Ball de Pastorets (...) representacions que qui sap si també provenen de les festes de què parlem."

Aquests balls depenen de les comarques tenen diferents variants, com poden ser el model del Camp de Tarragona i el penedès. No obstant, quasi tots contenen els mateixos personatges i càrrecs i amb aparença similar, que van des del majoral fins al pastor, la pastora i els rabadans. És interessant remarcar que els indrets on aquest tipus de folklore s'ha conservat és a les zones on històricament hi ha hagut recepció de ramades transhumants hivernals.

Pel que fa als instruments, n'hi ha que directament poden relacionar-se amb l'ofici de pastor, tant pels materials utilitzats per fer-los, com per l'ús que històricament n'han fet alguns ramaders, així com per la seva relació amb nombroses danses tradicionals catalanes i, en particular, justament amb el Ball de Pastorets. Seria el cas del flabiol i el tambori i, especialment, de la cornamusa.

D'entre la família de les cornamuses, a Catalunya hi ha el sac de gemecs que tradicionalment estava fet amb una pell girada de borrega (o de cabra). És per això que a les comarques del Penedès l'instrument és conegut com a manxa borrega o borrega, tot i que en altres indrets pren noms com: buna, bot de les nines, sac de les aspres, marieta verda, coixinera, gaita, ploranera... A molts pobles del Penedès acostuma a haver-hi alguna casa que encara conserva el nom de Cal Borregaire, ja que hi havia viscut un músic que la feia sonar.

L'origen de les cornamuses es perd en la llunyana antigor. Amb el pas dels segles van evolucionar de forma diferent a cada contrada i van tenir usos diversos; des de les corts reials fins a les manifestacions festives al carrer. A Catalunya el sac de gemecs arriba al segle XIX com un instrument que sol acompanyar-se del flabiol i el tambori. Aquesta formació musical prenia el nom de *mitja cobla* o *cobla rústega*. Ocasionalment es podia ampliar amb una tarota, un violí, etc., i formava l'anomenada *cobla de tres quartans*. El sac de gemecs arriba al segle XX en plena decadència i aviat deixa de tocar-se. No és fins l'any 1983 que aquest instrument català es recupera i torna a sonar.

El ball de Pastorets de Vilafranca del Penedès acompanyat per un músic amb la manxa borrega a principis del s. XX

A la dècada dels 90 del s. XX, la gent més jove de Vilafranca del Penedès encara recordava aquest instrument, i algunes persones tenien ben present el seu so acompanyant diversos balls de la Festa Major.

El Ball de Pastorets de Vilafranca i músics l'any 1986, poc després de la recuperació del sac de gemecs com a instrument que tradicionalment l'havia acompanyat

El Ball de Pastorets és una de les manifestacions folklòriques incorporada directament al patrimoni festiu de Santa Margarida i els Monjos.

Francesc Pasqual "Vell Tons" (Begues 1880-1965), era pastor de cabres i pagès, i tocava la manxa borrega amb el ramat i en algunes festes majors, per exemple acompanyant el ball de pastorets de Sitges les primeres dècades del s. XX.

Un camí de vida

Les carrerades com a corredors biològics

CAMÍ RAMADER
DE MARINA

De la Cerdanya
al Penedès

Quan neixen les vies pecuàries? Segons treballs científics, aquest patrimoni es comença a perfilar quan, a l'època de les grans glaciacions, les grans masses de gel van arribar al sud de la península Ibèrica. Amb la retirada progressiva del glaç, molts animals salvatges comencen a desplaçar-se estacionalment cercant herba tendra. L'home, al neolític, quan socialitza determinats ungulats, es troba que a la Mediterrània, amb la seva dinàmica climàtica i vegetativa, se li fa difícil alimentar-los. Per solucionar aquest repte imita les migracions de la fauna salvatge aprofitant la seva traça.

Una de les qüestions ignorades sobre la xarxa de vies pecuàries és el seu paper històric en la dispersió biològica d'espècies animals i vegetals arreu del territori. Un dels

Lluçanès, on el pasturatge transhumant va contribuir a la disseminació de la farigola (*Thymus vulgaris*).

En definitiva, el moviment transhumant i transterminant de diverses espècies d'ungulats, tant en estat salvatge com socialitzats per l'home, ha comportat durant segles la dispersió intrínseca d'altres espècies d'animals i plantes arreu del territori, fet que ha contribuït a conformar sistemes ecològics i paisatges d'allò més complexos, rics i variats, que al seu torn han augmentat la biodiversitat i les relacions ecològiques dins els ecosistemes.

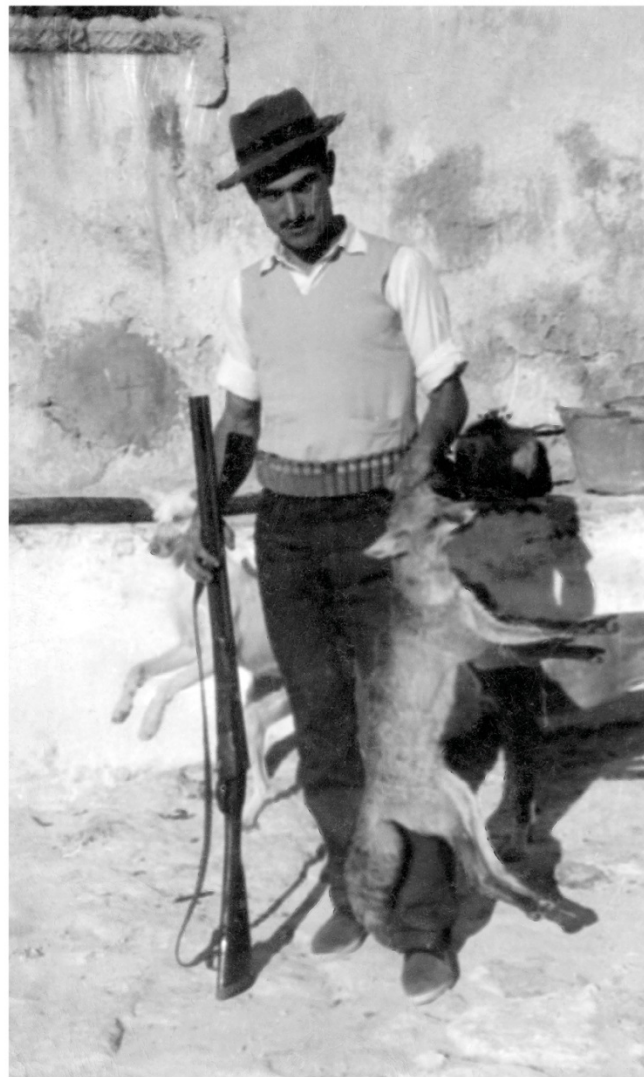
Malauradament, en l'actualitat, en la construcció i remodelació d'eixos viaris i infraestructures diverses, poques vegades es fan acurats estudis d'impacte ambiental

exemples més notoris i alhora desconeguts és que la davallada tardoral dels ramats coincidís amb el moment de parir les ovelles. Aquest fet biològic era aprofitat per a que un altre animal s'afegís al seguici estacional. Les llebres (*Lepus europaeus*), pel fet de ser animals amb una dieta semicarronyaire, aprecien especialment les despulles del part. En comarques receptors de ramades transhumants, com el Penedès i el Vallès, entre finals de tardor i principis d'hivern era possible caçar animals no propis d'aquelles contrades. Així mateix, a causa del transport de llavons efectuat pels ramats, tant a través de la femta com de la llana, en determinats paratges al llarg de les carrerades es troben en certa abundància espècies vegetals que antigament eren poc o gens habituals del lloc, com és el cas del camí ramader que va del Collet de Sant Agustí a l'Alou, al

sobre el tramat pecuari. Si bé els camins ramaders han estat històricament els connectors biològics que de manera natural han enllaçat realitats ecològiques i paisatgístiques diferents, en l'actualitat no s'aprofita prou el potencial d'aquesta gran teranyina viària per interrelacionar els actuals espais naturals protegits del país. Davant d'aquesta mancança, una manera de posar fil a l'agulla seria la finalització de la tramitació d'expedients de classificació arreu del territori tal com preveu la llei de vies pecuàries per tal de poder tenir inventariada tota la xarxa catalana.

El Lluçanès, al centre de Catalunya, és el connector natural entre el Pirineu Oriental i les contrades de la marina penedesenca i tarragonina. El ramot del Grau al municipi de Lluçó

A les contrades de recepció de ramats transhumants hivernals, el la tardor era una època excepcional per a la caça de llebres que baixaven seguint els ramats, de mida més gran que les autòctones.

A la imatge, Josep Layunta (Els Montjos) amb una guineu, depredador que també s'aprofitava de la baixada de llebres.

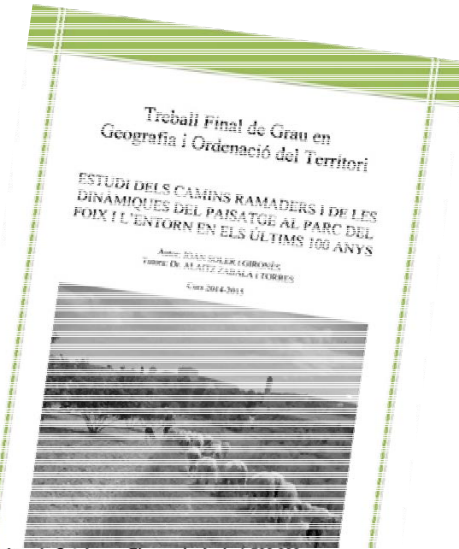
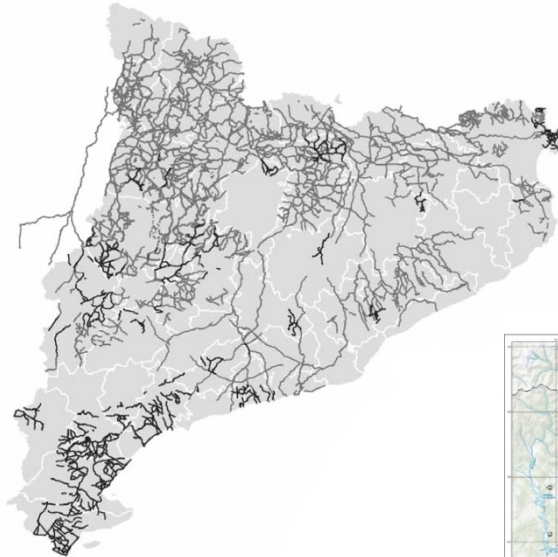
Una de les menes predilectes de la llebre són les despulles de quan paren les ovelles.

La llebre és un animal de dieta semi-carronyaire.

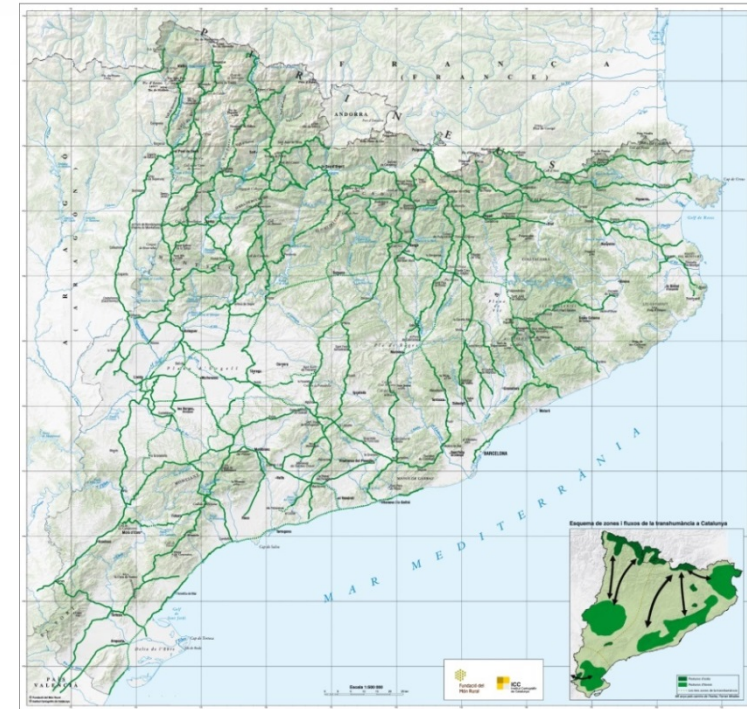

L'inventari i la classificació dels camins ramaders

Els Camins Ramaders del Lluçanès (vies principals)

Camins ramaders de Catalunya. Eixos principals 1:500 000

Font: Elaboració pròpia. Fundació del Món Rural

Altres temes que es podrien desenvolupar...

les abeurades

l'aigua

el gos

els passos comptadors

el llop

els corrals

les races dels animals

les pletes

la història

les marques

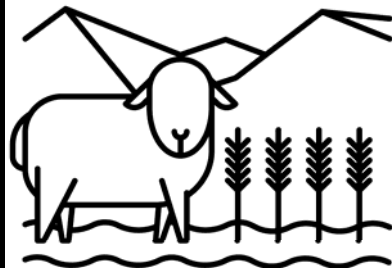
les fites

El relleu, el clima i la vegetació

La sal i les abeurades marines

el ganxo o tirapeu

les cledes

**CAMÍ RAMADER
DE MARINA**
De la Cerdanya
al Penedès

Novembre 2016

Josep Maria Calaf
Jordina Camps
Joan Rovira

Gràcies per la vostra atenció